

Юлдашева Світлана Анатоліївна,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

НОМІНАЦІЇ ДІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ ТА ЯК ПРАВНИЧІ ТЕРМІНИ

Мовознавче дослідження термінів і терміносистем є актуальним і перспективним напрямом у сучасній теоретичній та прикладній лінгвістиці. У цьому аспекті досить закономірно відбиваються наукові зацікавлення мовознавців позамовними та внутрішньомовними чинниками розвитку й функціонування мови в цілому. Досить важливим й актуальним є вивчення семантичної деривації як способу утворення нових позначень шляхом модифікації семантики слова. Поняття семантичної деривації охоплює цілий ряд семантичних трансформацій, що включають зміни семантичного обсягу слова (розширення, звуження, зміна значення), різноманітні види переносів (метафоричні, метонімічні, функціональні), семантичну компресію.

У науковій літературі по-різному розглядається питання про те, що лежить в основі цих семантичних трансформацій: одні автори вважають головною ознакою це – відношення між поняттями; інші тлумачать ці процеси як перетворення парадигматичних і синтагматичних відношень у мові.

Мета нашої розвідки проаналізувати номінації дій як елементи лексичної системи мови і як правничі терміни.

Аналізований матеріал містить віддієслівні іменники, що в одному зі своїх значень представляють результат синтаксичної деривації. Як відомо, суть її полягає в тому, що в результаті деривації змінюється лише приналежність слова до певної частини мови, а власне семантичний зміст залишається без змін.

Отже, для слів, що аналізуються як одиниці правничого тексту особливої ваги набуває питання про обсяг їх значення, а саме про те, яку деривацію включає в себе ця одиниця: синтаксичну чи лексичну.

На жаль, у правничих текстах не проводиться розмежування з погляду різновиду деривації, що обтяжує семантичну інтерпретацію відповідних текстів. Справа ускладнюється тим, що аналізовані віддієслівні іменники стають предметом правничої термінології найчастіше не самі собою, а лише як стрижневі слова словосполучень, що є правничими термінами, наприклад, *ліквідація підприємства, реєстрація фізичних осіб за місцем проживання, опублікування (оприлюднення) закону* тощо.

Спершу розглянемо ті правничі терміни та стійкі сполучення, через семантику загальноживаних дериватів від дієслів можуть допускати неоднозначне тлумачення.

Ліквідація підприємства тлумачиться юристами як *«регламентована законом процедура, в результаті якої відбувається*

припинення діяльності групи підприємств без переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб» [2, с. 493].

Імовірно, що слово *припинення* у загальноживаному варіанті, швидше за все, вказує на певний результат, у той час як загальноживане *ліквідація*, утворене від дієслова ліквідувати «*припиняти діяльність*», «*припиняти існування, знищувати щонебудь; позбуватися, усувати*», що має декілька значень, а отже, може означати і результат, і процес. Слід відзначити ще одну особливість, яка полягає в тому, що в ЮЕ тлумачиться терміносполучення «*ліквідація підприємства*» як «*припинення*», тобто як результат, який призводить до «*припинення*».

Можливо, цей процес також називається, як і в загальноживаному тлумаченні, *ліквідацією*, однак, два цих різних явища юристами, як виявляється, у відповідній номінації не розрізняються.

У зв'язку з цим не можна не звернути увагу на те, що у відповідному складному за формою визначенні юристами допускається синонімічна заміна *ліквідація* – *припинення*, що опосередковано також свідчить про погано усвідомлену необхідність спеціального визначення не тільки для «*припинення*» і «*результату ліквідації*», але і процесу (теж ліквідація?), що призводить до такого результату.

Подібні питання щодо необхідності розмежування результату і процесу з'являються також і у зв'язку із синонімічними правничими термінами *реорганізація* і *перетворення*.

Деякі складними є правничі терміни, що мають у якості стрижневого слово ***відмова***. *Відмова від спадщини, відмова від права власності, відмова від правочину, відмова в порушенні кримінальної справи, відмова прокурора від обвинувачення. Відмова від спадщини* тлумачиться у ЮТТС як «*односторонній правочин, який здійснюється спадкоємцем шляхом подання відповідної заяви до нотаріальної контори, або неприйняттям протягом шестимісячного строку спадщини...*» [3, с. 49] означає таку дію, одномоментність якої припускається, а результат виникає одразу після її вчинення. Проте ***відмова від права власності*** розуміється саме як дія, оскільки не передбачає припинення прав та обов'язків власника по відношенню до майна до набуття прав на нього іншою особою.

Отже, тільки дії (дія), але не результат означає такий правничий термін як ***забезпечення доказів***, що позначає «*вжиття судом термінових заходів щодо закріплення у визначеному законодавством процесуальному порядку фактичних даних для використання при розгляді цивільних справ*» [2, с. 444].

Семантичний обсяг терміна ***забезпечення позову*** є зрозумілим і тлумачиться юристами як «*сукупність заходів (дій), що забезпечують реальність виконання (спрямування на результат, але не на його досягнення) майбутнього судового рішення; одна з гарантій захисту інтересів позивача*» [3, с. 96].

Можна навести й інші приклади, у яких віддієслівні іменники слід однозначно розуміти як позначення результату відповідної дії. До таких випадків відносяться *опублікування (оприлюднення) закону* – «вміщення прийнятого закону у відповідному виданні з метою широкого ознайомлення з його змістом громадськості та окремих громадян, а також державних органів» [1, с. 289], хоча, з погляду працівників видавництва та типографії ця номінація відноситься до процесу, однак для більшості читачів закону це результат. Сюди ж можна віднести і *банківська гарантія* як «доручення (не дії) банку-гаранта на користь кредитора в забезпеченні повної та своєчасної сплати боржником належної суми» [3, с. 25].

Термін *охорона праці* тлумачиться в ЮТТС як «сукупність законодавчих актів, технічних, організаційних, лікувальних, гігієнічних та інших заходів (дій) і засобів, спрямованих на безпеку, збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці» [3, с. 185]. Звісно, у цьому термінологічному словосполученні відсутнє значення, що притаманне для слова *охорона* у загальноживаному тлумаченні «група суб'єктів», проте тут представлена інша багатозначність: 1) Дія за значенням *охороняти*. 2) Загін, організована група, що охороняє *стерезе* кого -, *що-небудь*.

Інші, представлені в аналізованому матеріалі віддієслівні іменники, утворені за допомогою синтаксичної деривації, не виступають ні у якості самостійних правничих термінів, ні у якості їх частин. Ця обставина дає змогу зробити припущення, що в усіх інших випадках значення відповідних іменників визначаються так само, як і в загальноживаній мові.

Варто відзначити той факт, що існуючі тлумачні словники української мови у ряді слів, присвячуючи відповідному віддієслівному іменнику окрему статтю, обмежуються у семантизуючій частині посиланням до похідного дієслова.

Отже, існуюча правнича термінологія не має чіткої опори на лінгвістичну традицію, хоча сам характер правничих понять, як здається, повинен стимулювати точнішу семантизацію термінологічних словосполучень з віддієслівними іменниками у ролі основного слова.

Список використаних джерел

1. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт. : В.К. Гіжевський, В.В. Головченко та ін. К. : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / За ред. Ю.С. Шемшученка. К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. 2001. Т.1–3.
3. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.; за ред. В.Г. Гончаренка. 2-ге вид., стереотипне. К. : Либідь, 2004. 320 с.
4. Юлдашева С.А. Аналіз логіко-понятійних відношень у правничій термінології кримінального законодавства / Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 10. 2010. Випуск 6. С. 213–217.